

Степура Є.В. Деякі проблеми дослідження прийняття рішень // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – К., 2015. – Т. 11, вип. 15, – С. 500-511.

**УДК 159.947.2**

**Е. В. Степура**

[evgenij-stepura@yandex.ru](mailto:evgenij-stepura@yandex.ru)

### **ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ**

**Анотація.** *В статті робиться спроба розглянути питання методів дослідження процесів прийняття рішень, які б були адекватними поставленій меті дослідження. Виділяються найбільш розповсюдженні методи дослідження з їх характеристикою. Приділено увагу аналізу можливості сучасного когнітивного підходу створити дійсну картину перебігу процесів прийняття рішень. Також робиться спроба співвіднести раціональність та цінності в процесах здійснення вибору, показавши їх непротиворічність в даному контексті. Виділяється ряд малодосліджених проблем, пов'язаних з процесами прийняття рішень, зокрема: онтогенез, роль смислових структур в процесах вироблення рішення щодо первинної оцінки певного аспекту реальності, взаємозв'язок когнітивних, емоційних та вольових процесів у регуляції прийняття рішень. Велика увага приділена макіавеллізму як чиннику регуляції прийняття рішень.*

**Ключові слова:** прийняття рішень, методи дослідження прийняття рішень, раціональність, цінності, онтогенез, макіавеллізм, невизначеність.

**Степура Е. В.**

### **Некоторые проблемы исследования принятия решений**

**Аннотация.** *В статье делается попытка рассмотреть вопросы методов исследования процессов принятия решений, адекватных поставленной цели исследования. Выделяются наиболее распространенные методы исследования и дается их характеристика. Уделено внимание анализу возможности современного когнитивного подхода создать реальную картину протекания процессов принятия решений. Также делается попытка*

*соотнести рациональность и ценности в процессах осуществления выбора, показав их непротиворечивость в данном контексте. Выделятся ряд малоисследованных проблем, связанных с процессами принятия решений, в частности: онтогенез, роль смысловых структур в процессах выработки решения по первичной оценке определенного аспекта реальности, взаимосвязь когнитивных, эмоциональных и волевых процессов в регуляции принятия решений. Большое внимание уделено макиавеллизму как фактору регуляции принятия решений.*

**Ключевые слова:** Принятие решений, методы исследования принятия решений, рациональность, ценности, онтогенез, макиавеллизм, неопределенность.

**Постановка проблеми.** Дослідження процесів прийняття рішень, завжди відбувалося в тісному зв'язку з потребами суспільства. Саме врахування психологічних чинників в економічній, політичній та військовій сфері призвело до розвитку психологічної теорії прийняття рішень та відповідних досліджень даного феномену. У той же час, розуміння процесів прийняття рішень відбувалося завдяки глибокій теоретичній роботі та великій кількості лабораторних досліджень. Саме в дослідженні цих процесів проявилася єдність теорії та практики в психології.

Довгий час в рамках економіки та менеджменту вважалося, що суб'єкт прийняття рішень діє, виходячи із принципів раціональності та використовує правила логіки в процесі прийняття рішень. Були розроблені спеціальні моделі та принципи, які б могли описати стратегію прийняття оптимальних рішень. Але психологічні дослідження показали, що людина далеко не завжди використовує в повній мірі раціональні стратегії прийняття рішень. Важливим здобутком в розумінні особливостей прийняття рішень, стало відкриття відсутності у людини інтуїтивного уявлення про статистичні закономірності, оскільки протягом більшої частини філогенезу у людини не було нагальної потреби враховувати дані закономірності. Також були встановлені обмеження людської психіки в процесах обробки інформації, які приводять до

використання людиною різних скорочених процедур мислення. Важливим було виявлення великого значення контексту ситуації в процесі прийняття різноманітних рішень. Залишаються відкритими питання про дійсні механізми мислення, які використовує людина замість класичних раціональних стратегій прийняття рішень та статистичних закономірностей. Є безперечним розуміння провідної ролі когнітивних процесів прийняття рішень та залежності їх ефективності від типу когнітивних стратегій, що використовує людина. Зрозуміло, що прийняття рішень не зводиться лише до функціонування когнітивних процесів, але без їх врахування неможливо прослідкувати вплив інших чинників на дані процеси та створити про них цілісне уявлення. Лише дослідження процесів прийняття рішень в рамках діяльності та взаємовпливу всіх сфер психічного дасть змогу зрозуміти їх дійсні механізми.

**Мета статті:** Вказати на деякі аспекти проблеми дослідження процесів прийняття рішень, що недостатньо враховуються дослідниками.

**Виклад основного матеріалу.** Людина, приймаючи рішення, далеко не завжди може керуватися раціональністю, оскільки не спроможна зібрати достатньої кількості інформації для прийняття остаточного зваженого рішення. Проблема раціональності в процесах прийняття рішень ускладнюється ще тим, що існують різні підходи до раціональності. Важливим є те, що нераціональна, на перший погляд, поведінка може виявитись цілком раціональною в більш широкому еволюційному контексті [8]. Але, все ж деякі дослідники вказують на обмеженість когнітивного підходу до прийняття рішень у реальному житті, ставлячи під сумнів спроможність будь-яких моделей раціональності допомогти людині в здійсненні життєвих виборів [12].

Можна виділити два аспекти проблеми дослідження процесів прийняття рішень: 1) прагматичний аспект - знаходження методів та створення моделей прийняття оптимальних рішень, а також виявлення причин їх не застосування в ситуаціях, які релевантні щодо даних методів та моделей – цей аспект

посідає чільне місце в дослідженнях когнітивних психологів; 2) методологічний аспект – недосконалість методів, що застосовуються в дослідженнях процесів прийняття рішень, і як наслідок, неможливість переносу отриманих даних на поведінку людей в реальних життєвих ситуаціях.

Д.О.Леонтьєв вказує, що дослідження прийняття рішень, яке проходить у лабораторних умовах, не може відображати процес прийняття рішення в реальній життєвій ситуації [12]. З даним твердженням частково можна погодитися. Справді, в лабораторних умовах важко створити ситуацію вибору, який по - справжньому буде життєво важливим для особистості, не порушуючи при цьому етичних норм. Задачі, які вирішують досліджувані, несуть часто лише теоретичний характер, відсторонений від життєвих потреб, цінностей та смислів суб'єкта. Хоча останні можуть впливати на вирішення і таких теоретичних задач, особливо якщо вони торкаються важливих суспільних проблем. Критика Д.О.Леонтьєва та інших дослідників має емпіричне підтвердження, наприклад, результати вирішення задач Кольберга часто не збігаються з вчинками людей в реальних ситуаціях, які потребують морального вибору [22]. Але, частковість даної критики полягає в тому, що в повсякденному житті людина приймає рішення, які не мають значних наслідків для людини або не вважаються такими, що чинять значний вплив на її життя. Логічно припустити, що при прийнятті означених життєвих рішень актуалізуються ті ж психічні процеси, що і під час експериментальної «лабораторної» процедури. Це питання, на нашу думку, потребує додаткових досліджень.

Частковим вирішенням проблеми дослідження прийняття рішень в реальному житті є дослідження психічних процесів індивіда перед або після здійснення акту прийняття рішень. Д.О.Леонтьєв, використовуючи даний підхід, розпочав дослідження ряду життєвих рішень, таких як вибір профілю навчання, електоральний вибір, рішення про одруження тощо [11]. Проблемою даного підходу є його обмеженість рішеннями, пов'язаними із

запланованими подіями. Як і лабораторний експеримент, він частково торкається життєвих виборів. Як вказує І.Ялом, багато справді життєвих рішень робляться спонтанно і не усвідомлюються як такі [21]. Крім того, багато в даних сферах, залишаються недоступними даному типу досліджень.

Іншим методом дослідження процесів прийняття рішень є штучне моделювання ситуацій прийняття рішень. Перевагами даного методу є можливість дослідження рішень, що недоступні дослідженню в природних умовах: політичних, військових, рішень під час техногенної аварії, під час перебування у в'язниці тощо [2] [4]. Дослідження соціальних психологів показують, що прийняття певної соціальної ролі, навіть умовно, змушує людину діяти відповідно до даної ролі. Тож, досліджуючи процеси прийняття рішень людей, що грають певні ролі в змодельованій ситуації, ми можемо зробити висновки про процеси прийняття рішень людей, які виконують дані ролі в реальному житті.

Але все ж залишається невизначеною межа заміни роллю реальної діяльності людини при побудові моделі дослідження, в якому досліджувани будуть грати ролі певних осіб, які приймають рішення. У контексті специфічних ситуацій треба враховувати як специфіку ролі, так і когнітивні аспекти особливості досліджуваних. Так, якщо вони грають експертів по бізнесу, в них повинні бути певні знання з економіки та менеджменту тощо. Але, як показують досліді Ф.Зімбардо, виконання певних ролей базується на знаннях, отриманих не прямим чином [4].

Важливим в дослідженні процесів прийняття рішень залишається використання інформаційних технологій. Зокрема, використання потенціалу комп'ютерних ігор, як засобу для створення ситуацій, які вимагають від суб'єкта прийняття певних рішень. Дана стратегія досліджень дуже добре показала себе в експериментах Р.Дейнера [2]. Варто і в подальшому використовувати потенціал даних методів дослідження. Недоліком використання комп'ютерних ігор в якості метода дослідження процесів

прийняття рішень є труднощі з підбором стимульного матеріалу та деякі організаційні проблемні питання.

У дослідженні процесів прийняття рішень є дві основні стратегії: 1) дослідження всього процесу прийняття рішень через вербалізацію думок досліджуваного в ситуації прийняття рішення; 2) реєстрація фінального етапу прийняття рішення, а саме: вибору якоїсь альтернативи. Звісно, перша стратегія більш продуктивна, оскільки вона забезпечує можливість встановлення зв'язку досліджуваних параметрів зі всіма етапами процесу прийняття рішень. Недоліками даної стратегії є неможливість залучення великої кількості досліджуваних в умовах браку часу, відведеного на дослідження. І хоча ця стратегія дає змогу дослідити всі етапи процесу прийняття рішень, треба відмітити, що не всі нюанси психічного життя можуть бути вербалізовані, це ж стосується і процесів прийняття рішень. Тому є важливим пошук стратегій дослідження несвідомих процесів, що беруть участь у прийнятті рішень. Варто сказати декілька слів і про другу стратегію дослідження в процесі прийняття рішень. Її перевагами є можливість залучення великої вибірки досліджуваних та легкість обробки результатів, що забезпечує їй широку розповсюдженість в багатьох дослідженнях протягом усієї історії психологічних досліджень процесів прийняття рішень.

Є думка, що в складних життєвих ситуаціях неможливо здійснити раціональний вибір. Д.О. Леонтьєв виходить з того, що багато життєвих виборів є не порівнюваними [12]. Дане твердження, на нашу думку, є не зовсім точним. Справді, може не бути об'єктивних критеріїв для порівняння тих чи інших альтернатив, але завжди існують суб'єктивні критерії порівняння, і когнітивна психологія визнає й приймає наявність даних критеріїв. Раціональним в даному випадку буде діяти згідно власних цінностей. Проблема полягає в тому, що історично склалося протиставлення розуму і почуттів в європейській цивілізації. Насправді когнітивні процеси, цінності, почуття діють, як єдиний процес. Якщо людина не може встановити,

який вибір буде для неї правильний, то це проблема недостатнього розвитку її рефлексії, яку потрібно розвивати.

Важливою є проблема навчання людини раціональним стратегіям прийняття рішень. Існує велика кількість теорій раціональності, але ми візьмемо за основу уявлення К.Поппера про рішення на основі розуму, які протиставляються рішенням на основі віри, якісь релігійні або політичні лозунги, оскільки дана проблема є досить актуальною і в наш час [17].

Треба наголосити, що ми проти прямого протистояння розуму, почуттів, віри тощо. Сам К.Поппер вказував, що для дії на основі розуму потрібна віра в розум [17]. Але треба визначити місце «іраціонального» та «раціонального» в психічному житті людини. З нашої точки зору цінності, ідеали, почуття, на яких ґрунтується, в тому числі і віра, представляють собою джерело цілей суб'єкта, когнітивні процеси служать для визначення шляхів їх реалізації. Звісно, це є лише нормативною моделлю, але, як вказує А.П.Назаретян, у взаємодії зі складними системами моральне та раціональне не протирічать одне одному [16]. Тому складні життєві рішення повинні опосередковуватись раціональним аналізом. Д.О.Леонт'єв має рацію в тому, що не завжди альтернативи можна оцінити раціонально, але таких ситуацій, насправді, не дуже багато. Крім того людство, як указує Л.С.Виготський, винайшло засіб для дій в подібних ситуаціях, а саме жереб [1]. Його раціональність полягає у тому, що він дозволяє людині не зациклюватись на виборі й рухатись вперед.

Деякі ситуації вибору для сучасної людини не мають раціонального рішення. Так Д.О.Леонт'єв приводить приклад ситуації, коли жінка повинна пожертвувати одним із двох дітей [12]. Справді, для сучасної жінки дана ситуація не може бути вирішеною в раціональному плані, але, наприклад, жінка із давньої Спарти прийняла в даній ситуації рішення, яке можна було б вважати раціональним. Можливість використання раціональності в процесі прийняття рішень також опосередковується цінностями людини та

суспільства, в якому вона живе. Важливо враховувати вплив культурологічних цінностей на процеси прийняття рішень.

Малодослідженою проблемою є розрізнення процесів прийняття рішень та реакцій психіки на певні стимули. Також важливо встановлення різниці між реакціями та рішеннями, що мають постдовільну природу. Виходячи з тези, що рішення є актом свободи людини і його може прийняти тільки особистість, ми не можемо говорити про мимовільні рішення, з іншого боку, ми можемо вказувати, що особистість може проігнорувати можливість вільного прийняття рішень на користь певної реакції.

Виходячи з даного положення, для розуміння механізмів прийняття рішень важливим є диференційне дослідження груп людей, які схильні діяти реактивно, тобто мають труднощі із особистісною регуляцією власних дій. Дану групу людей слід розрізнити від людей з нормальною регуляцією власних дій та людей, які мають ті ж самі властивості, але можуть протистояти патологічним або девіантним схильностям.

Психотерапевтична практика ставить перед теорією прийняття рішень цікаві запитання. Когнітивні терапевти вказують, що для лікування багатьох психічних розладів, що мають емоційну природу та порушення в сфері довільної поведінки, достатнім є навчання клієнтів навикам логічного мислення [20]. Вони постулюють єдність мислення, емоційної та вольової сфери особистості - людина вільна вибирати свою реакцію на ту чи іншу подію, але даний вибір частково залежить від особливостей мислення особистості. На жаль, недостатньо досліджені механізми взаємовпливу когнітивної та емоційної сфери. Ми можемо виявити нейрофізіологічний субстрат даних процесів, але залишається недослідженим взаємовплив емоційної, когнітивної та вольової сфери в різних ситуаціях прийняття рішень.

Важливою є проблема потенціалу суб'єкта у визначенні ефективності прийняття рішень [10]. Мова йде про відповідність здібностей людини, яка приймає рішення та ситуації прийняття рішення. Зрозуміло, що є декілька



співвідношень особистості та ситуації в даному ракурсі: 1. Людина здатна прийняти адекватне рішення в певній ситуації і приймає його; 2. Людина здатна прийняти адекватне рішення в певній ситуації, але вона приймає рішення, яке не є доцільним або достатньо відповідним в даній ситуації – людина не використала весь свій потенціал для знаходження найбільш адекватного рішення щодо даної ситуації; 3. Людина не здатна прийняти адекватне рішення в певній ситуації через нестачу відповідних здібностей. Щодо останнього, то ми більш - менш вдало можемо виокремити людей нездатних приймати адекватні рішення в певних ситуаціях, хоча і тут можуть бути помилки. Набагато складніше довести, що людина могла прийняти адекватні рішення, але не зробила цього. Не існує чітких методів, які б дозволили в позитивному сенсі виміряти потенціал людини. Крім того, в деяких ситуаціях неможливо сказати, яке рішення є найбільш адекватним або раціональним, що ускладнює оцінку прийнятого рішення. Але, все ж дана сфера має бути предметом подальших досліджень. Напевно, найбільш адекватним буде подальше знаходження меж людської психіки та виокремлення зони потенційної свободи дій людини. Треба відмітити, що те, що раніше вважалось природно зумовленим обмеженням, може виявитись феноменом соціальної природи, який усувається зміною методів навчання, виховання тощо.

Важливим предметом досліджень є онтогенез прийняття рішень. Дуже мало досліджень прийняття рішень на різних етапах життя людини. Існує тільки загальна схема розвитку мислення Ж.Піаже та теорія стадій морального розвитку Кольберга, які можуть створити основу для подальших досліджень онтогенетичного аспекту прийняття рішень. Також, ми маємо певні дослідженні діяльності в ситуації невизначеності в рамках певної вікової групи. Наприклад, В.В.Турбан досліджувала особливості спільної діяльності учнів молодших класів [19]. В її дослідженні як компонент діяльності розглядався вибір, але, на жаль, це тільки поодинокі дослідження процесів особливостей прийняття рішень в певній віковій групі.

Важливе значення має дослідження залежності процесів прийняття рішень від особистісних рис людини. Зокрема, в історичному плані були виділені певні риси, які характеризували діяльність та рішення державного діяча. Вперше нормативну модель ефективних дій та рішень державного діяча розробив Н.Макіавеллі [14]. Хоча його ідеї протягом століть піддавалися критиці, вони досі є актуальними. На основі спрощеного трактування його ідей була розроблена концепція макіавеллізму особистості – як риси, що визначає схильність до маніпулятивної поведінки, неприйняття моральних норм тощо. Були створені опитувальники, що виявляють міру прояву психологічного конструкту у людини. Але варто зазначити односторонність даної концепції, яка концентрується на негативному аспекті феномена макіавеллізму. Сам Макіавеллі розглядав свої стратегії як засоби досягнення позитивних цілей. Незважаючи на уявлення про макіавелістичні стратегії як засоби досягнення власних цілей, деякі сучасні дослідники вказують на інструментальний характер даних стратегій, що передбачає можливість їх застосування для досягнення будь-яких цілей, в тому числі соціально корисних. Крім того, дослідники зазначають неадекватність прямого перенесення ідей політичного трактату Макіавеллі на динаміку міжособистісних стосунків без врахування їх специфіки та історичного контексту [6]. Дані поведінкові стратегії цілком можуть бути адекватними в умовах жорсткої політичної боротьби, але неадекватними в повсякденних умовах, пов'язаних з дезадаптацією особистості. У той же час Л. Н. Собчик відносно акцентуацій характеру та психопатій вказує, що за певних умов вони можуть сприяти успішності діяльності, зокрема професійної [18]. Можливо, останнє є справедливим і для макіавеллізму. На користь даної ідеї свідчить перетин макіавеллізму з деякими показниками певних різновидів психопатії [3]. Крім того, треба розрізняти ригідний макіавеллізм – використання маніпулятивних стратегій без врахування особливостей ситуації, що в кінцевому результаті призведе до дезадаптації; та гнучкий макіавеллізм –

використання маніпулятивних стратегій, коли це справді потрібно для досягнення мети.

Все ж конструкт макіавеллізму виявляє певний ціннісно-смісловий підтекст рішення людини, а саме: рух до мети незважаючи на можливі перешкоди, втрати з боку особистісних стосунків або бачення людини та суспільства як певної цінності, з якою завжди треба рахуватися. Звісно у своєму крайньому прояві, вище згадані стратегії є в цілому неадекватними як чинники людських рішень, але безсумнівно в певних ситуаціях адекватність рішень залежить від тієї чи іншої міри схильності до макіавеллізму. Тому важливим є вивчення даного конструкту, як чинника прийняття рішень. Треба відмітити, що є цікаві дослідження зв'язку даного конструкту з вибором на користь евтаназії, виявлення брехні – останнє теж включає в себе процеси прийняття рішень. [5] [15]. Можливо він впливає, і на інші важливі для людського буття рішення.

Прийняття рішень майже завжди відбувається в умовах невизначеності. Ю.Козелецький вказував, що невизначеність є основною характеристикою ситуацій, в яких відбувається прийняття рішень. Він розрізняв повну та часткову невизначеність. Під останньою він розумів ситуацію, коли перед суб'єктом прийняття рішень виділяються певні альтернативи [9]. Варто зазначити, що в основному дослідження були зосереджені на процесі прийняття рішень в умовах часткової невизначеності. Ситуації повної невизначеності відносно рідко трапляються людині. Крім того, вони не є довготривалими, оскільки майже завжди людина здатна виробити певні альтернативи, перетворивши ситуацію повної невизначеності в ситуацію часткової невизначеності. Ситуація повної невизначеності характеризується новизною для суб'єкта, вона можлива, якщо у людини немає знань, потрібних для орієнтування в даній ситуації. Цікавим є те, що ситуація повної невизначеності інтерпретується людиною на основі наявних у неї смислів [13]. Людина, як і будь-який організм, повинна оцінити ситуацію з точки зору можливої користі або небезпек для себе. Оцінюючи кожен об'єкт в нових

обставинах, організм на основі діяльності когнітивних процесів виробляє певне емоційне ставлення до даного об'єкта. Останнє несе в собі відголосок певного смислу об'єкта життєдіяльності організму. Зустрічаючись з невідомим об'єктом, людина повинна вирішити, що він несе для неї. Первинно це рішення проявляється на перцептивному рівні у формі першого враження про об'єкт та емоційність реакції на нього, що бере початок із більш філогенетично ранніх форм психічної активності. Як вказує Д.Канеман, в результаті даних процесів, ми робимо первинні висновки про об'єкти, але часто ми не включаємо в процес аналізу раціональне мислення, і залишаємось під впливом наших перших вражень [7]. Проблема полягає в тому, що ці враження не завжди правильно відображають дійсність, і, можливо, смислові компоненти теж відіграють певну роль у цьому викривленні дійсності. У будь-якому випадку, роль смислових утворень у формуванні першого враження потребує подальших досліджень.

### **Висновки**

1. Проблема раціональності прийняття рішень потребує подальших досліджень, як в теоретичному і методологічному, так і в експериментальному плані. Важливим аспектом дослідження раціональності прийняття рішень є аналіз прийнятих рішень в більш широких еволюційних, культуральних контекстах тощо.

2. Важливим є більш ретельний аналіз межі застосування більш широкого кола методів дослідження процесів прийняття рішень, що дасть можливість вирішити проблему адекватності переносу отриманих даних та теоретичних уявлень на процес прийняття рішень в реальних життєвих ситуаціях.

3. Наявні малодосліджені аспекти прийняття рішень. Перш за все, це онтогенетичний аспект, моделювання особистості суб'єкта політичних рішень, теоретичний аналіз прийняття рішень людиною в ситуаціях з різним рівнем невизначеності тощо.

### **Список використаних джерел**

1. Выготский Л. С. Психология/ Л. С. Выготский // <http://www.klex.ru/b3w>
2. Дернер Д. Логика неудач /Д. Дернер. -М.: Смысл, 1997. 242 с.
3. Егорова М.С. Макиавеллизм в структуре личностных свойств. / М.С Егорова. - Вестник Пермского государственного педагогического университета. Серия 10, Дифференциальная психология, 2009, №.1/2, с. 65–80.
4. Зимбардо Ф. Эффект Люцифера. Почему хорошие люди превращаются в злодеев / Филипп Зимбардо; пер. с англ. – Альпина нон-фикшн, 2013. – 740 с.
5. Знаков В. В. Понимание экзистенциального выбора: жизнь в страданиях или эвтаназия /В.В.Знаков // Вопросы психологии. - 2005. - №6. - С. 3-12.
6. Калуцкая И.Н., А.Н.Поддьяков Представления о макиавеллизме: разнообразие подходов и оценок / И.Н.Калуцкая, А.Н.Поддьяков // Культурно-историческая психология. 2007. № 4. С. 78-89.
7. Канеман Д. Думай медленно... решай быстро / Даниэль Канеман: АСТ; Москва; 2014. 428 с.
8. Кендрик Д. Рациональное животное. Сенсационный взгляд на принятия решений./ Д.Кендрик, В.Гришкевичус – СПб.: Питер, 2015. – 304 с. : ил.
9. Козелецкий Ю. Психологическая теория решений / Ю.Козелецкий. - Прогресс, 1979, 503с.
10. Корнилова Т. В. Методологические проблемы психологии принятия решений /Т.В. Корнилова // Психологический журнал, 2005. Т. 21,№1, С. 7-17.
11. Леонтьев Д. А. Личностный потенциал в ситуации неопределенности и выбора / Д.А.Леонтьев, Е.Ю.Мандринова, Е.И.Рассказова, А.Х.Фам // Личностный потенциал. Структура и диагностика / под ред А. А.Леонтьева. – М.: Смысл, 2011. – С. 512-547.

12. Леонтьев Д. А. . Психология выбора. Часть 1. За пределами рациональности /Д.А. Леонтьев // Психологический журнал, 2014. Т. 35, №5, С. 5-18.
  13. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. /Д.А. Леонтьев – 3-е изд., доп. – М.: Смисл, 2007. – 511 с.
  14. Макиавелли Н. Государь /Н. Макиавелли // <http://www.klex.ru/25k>
  15. Мещеряков Б.Г. Макиавеллизм, ложь и правда в повседневной жизни / Б.Г.Мещеряков, А.В. Некрасова // Человек. — 2005. — № 6. — С. 87—95
  16. Назаретян А.П. Цивилизационные кризисы в контексте. Универсальной истории (Синергетика-психология-прогнозирование) / А.П. Назаретян // <http://www.klex.ru/2e0>
  17. Поппер К. Открытое общество и его враги / К. Поппер // <http://www.klex.ru/buj>
  18. Собчик Л. Н. Психология индивидуальности. Теория и практика психодиагностики / Л. Н. Собчик // <http://www.klex.ru/8zt>
  19. Турбан В. В.Розвиток у першокласників здатності до спільної діяльності у ситуаціях невизначеності // Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / В.В. Турбан; Ін-т психології ім. Г.С.Костюка АПН України. — К., 2001. — 18 с. — укр.
  20. Эллис А. Гуманистическая психотерапия. Рационально-эмоциональный подход/ А.Эллис // <http://www.klex.ru/8eb>
  21. Ялом И. Экзистенциальная психотерапия /И.Ялом / пер. с англ. Т.С. Дробиной. – М.: Независимая фирма «Класс», 2005. – 576 с.
  22. Eggen P. D. Kauchak D. Educational psychology. Classroom connection. – New York; Toronto: Makmillan Publishing Company, 1992. – 692 p.
- Транслітераційний переклад списку використаних джерел**
1. Vygotskij L. S. Psihologija/ L. S. Vygotskij // <http://www.klex.ru/b3w>
  2. Derner D. Logika neudach /D. Derner. -М.: Smysl, 1997. 242 s.

3. Egorova M.S. Makiavellizm v strukture lichnostnyh svojstv. / M.S Egorova. - Vestnik Permskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta. Serija 10, Differencial'naja psihologija, 2009, No.1/2, s. 65–80.
4. Zimbardo F. Jeffekt Ljucifera. Pochemu horoshie ljudi prevrashhajutsja v zlodeev / Filipp Zimbardo; per. s angl. – Al'pina non-fikshn, 2013. – 740 s.
5. Znakov V. V. Ponimanie jekzistencial'nogo vybora: zhizn' v stradanijah ili jevtanazija /V.V.Znakov // Voprosy psihologii. - 2005. - №6. - S. 3-12.
6. Kaluckaja I.N., A.N.Podd'jakov Predstavlenija o makiavellizme: raznoobrazie podhodov i ocenok / I.N.Kaluckaja, A.N.Podd'jakov // Kul'turno-istoricheskaja psihologija. 2007. № 4. S. 78-89.
7. Kaneman D. Dumaj medlenno... reshaj bystro / Danijel' Kaneman: AST; Moskva; 2014. 428 s.
8. Kendrik D. Racional'noe zhivotnoe. Sensacionnyj vzgljad na prinjatija reshenij./ D.Kendrik, V.Grishkevichus – SPb.: Piter, 2015. – 304 s. : il.
9. Kozeleckij Ju. Psihologicheskaja teorija reshenij / Ju.Kozeleckij. - Progress, 1979, 503s.
10. Kornilova T. V. Metodologicheskie problemy psihologii prinjatija reshenij /T.V. Kornilova // Psihologicheskij zhurnal, 2005. T. 21,№1, S. 7-17.
11. Leont'ev D. A. Lichnostnyj potencial v situacii neopredelennosti i vybora / D.A.Leont'ev, E.Ju.Mandrinova, E.I.Rasskazova, A.H.Fam // Lichnostnyj potencial. Struktura i diagnostika / pod red A. A.Leont'eva. – M.: Smysl, 2011. – S. 512-547.
12. Leont'ev D. A. . Psihologija vybora. Chast' 1. Za predelami racional'nosti /D.A. Leont'ev // Psihologicheskij zhurnal, 2014. T. 35, №5, S. 5-18.
13. Leont'ev D. A. Psihologija smysla: priroda, stroenie i dinamika smyslovoj real'nosti. /D.A. Leont'ev – 3-e izd., dop. – M.: Smisl, 2007. – 511 s.
14. Makiavelli N. Gosudar' /N. Makiavelli // <http://www.klex.ru/25k>

15. Meshherjakov B.G. Makiavellizm, lozh' i pravda v povsednevnoj zhizni / B.G.Meshherjakov, A.V. Nekrasova // Chelovek. — 2005. — № 6. — S. 87—95
16. Nazaretjan A.P. Civilizacionnye krizisy v kontekste. Universal'noj istorii (Sinergetka-psihologija-prognozirovanie) / A.P. Nazaretjan // <http://www.klex.ru/2e0>
17. Popper K. Otkrytoe obshhestvo i ego vragi / K. Popper // <http://www.klex.ru/buj>
18. Sobchik L. N. Psihologija individual'nosti. Teorija i praktika psihodiagnostiki / L. N. Sobchik // <http://www.klex.ru/8zt>
19. Turban V. V.Rozvytok u pershoklasnykiv zdatnosti do spil'noi' dijal'nosti u sytuacijah nevyznachenosti // Avtoref. dys... kand. psihol. nauk: 19.00.07 / V.V. Turban; In-t psihologii' im. G.S.Kostjuka APN Ukrai'ny. — K., 2001. — 18 s. — ukp.
20. Jellis A. Gumanisticheskaja psihoterapija. Racional'no-jemocional'nyj podhod/ A.Jellis // <http://www.klex.ru/8eb>
21. Jalom I. Jekzistencial'naja psihoterapija /I.Jalom / per. s angl. T.S. Drabkinoj. - M.: Nezavisimaja firma «Klass», 2005. - 576 s.
22. Eggen P. D. Kauchak D. Educational psychology. Classroom connection. - New York; Toronto: Makmillan Publishing Company, 1992. - 692 p.

**Stepura E. V. Same problems of the investigation of decision making.**

The author tries to analyze the problem of adequacy of decision making processes investigation methods to the purpose. Most popular methods of investigation are distinguished and characterized. The conditions of application and the results of these methods are correlated. The attention is drawn to the analysis of the possibilities of modern cognitive approach to create a real picture of the processes



of decision making. The survey of modern critics of this approach is done with the intention to reveal its weak places. The author also makes an attempt to correlate rationality and values in the processes of making choice, demonstrating that they are non-contradictive in the given context. The possibility and desirability of the synergy of values and rationality in the processes of decision making as the most effective model of these processes are pointed out. A number of underinvestigated problems of making decisions processes are distinguished, including the role of semantic structures in the processes of elaborating decisions concerning primary estimation of a certain aspect of reality, interrelation of cognitive, emotional and voluntary processes in the regulation of decision making, ontogenesis of decision making processes. The existence of the developed methodological basis is pointed out, which can be useful in the leading of concrete investigations of a certain age group. Great attention is drawn to Machiavellianism as a factor of decision making regulation. The conclusion about some inadequacy of this psychological construct application for the description of behavior and decisions strategy in the daily interpersonal relations is made. The hypothesis about the meaning of flexible Machiavellianism for decision making in certain kinds of activity is proposed.

**Key words:** decision making, methods of decision making investigation, rationality, value, ontogenesis of decision making, Machiavellianism, uncertainty.

Степура Євгеній Вікторович, аспірант Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України, Київ, Україна.

Тел. +380681018298

[evgenij-stepura@yandex.ru](mailto:evgenij-stepura@yandex.ru)

Stepura Yevheniy Viktorovych, postgraduate student of H. S. Kostyuk Psychology Institute of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

### **Реферат**

В статті робиться спроба розглянути питання пов'язанні з адекватністю поставленій меті, методів дослідження процесів прийняття рішень.

Виділяються найбільш розповсюджені методи дослідження та робиться їх характеристика. Співвідносяться умови застосування та результати даних методів. Приділено увагу аналізу можливості сучасного когнітивного підходу створити дійсну картину протікання процесів прийняття рішень. Робиться розгляд сучасної критики даного підходу з намаганням виявити її слабкі місця. Зокрема, розглядається справедливність тези про неможливість в використанні раціональності в прийнятті життєвоважливих рішень. Вказується, що когнітивний підхід приймає до уваги не тільки об'єктивні, але й суб'єктивні критерії прийняття рішень, визнаючи, за певних умов, раціональними рішення, які базуються останніх. Також, робиться спроба співвіднести непротирічність в даному контексті. Вказується на можливість і бажаність синергії цінностей та раціональності в процесах прийняття рішень, як найбільш ефективної моделі протікання останніх. Виділяється ряд малодосліджених проблем пов'язаних з процесами прийняття рішень, зокрема: онтогенез роль смислових структур в процесах вироблення рішення щодо первинної оцінки певного аспекту реальності, взаємозв'язок когнітивних, емоційних та вольових процесів в регуляції прийняття рішень, онтогенез процесів прийняття рішень. Щодо останнього, вказується на існування розвинутої методологічної бази, яка може допомогти у проведенні конкретних досліджень відносно певної вікової групи. Також, існує проблема зв'язку емоційних та когнітивних процесів. Останні, за твердженням когнітивних психотерапевтів, опосередковують, в деякій мірі, емоційну реакцію на певну подію. По суті, дана емоційна реакція стає частково об'єктом рішень людини, але залишаються маловідомими процеси психологічного аспекту психофізіологічного субстрату даного регулятивного механізму діяльності та взаємовідносин. Намічається аналіз проблеми зв'язку людського потенціалу та ефективності прийнятих рішень. Велика увага приділена макіавеллізму як чиннику регуляції прийняття рішень. Робиться висновок про деяку неадекватність застосування даного психологічного конструкту для опису стратегій поведінки та рішень в буденних

міжособистісних стосунках. Виділяється гнучкий та ригідний макіавеллізм. Вказується, що стратегії, які базуються на останньому призводять до дезадаптації особистості. В той же час, висувається гіпотеза про значення гнучкого макіавеллізму для прийняття рішень в певних видах діяльності.